

PÜHADUSTE KAARDISTAMINE MAASTIKUL

Marju Kõivupuu. 101 Eesti pühapaika. Tallinn: Varrak, 2011. 232 lk.

Usun, et maailmas ei leidu kultuuri, millel poleks pühadusi. Need ei pruugi tingimata olla pühadused usulises või religioosses tähenduses, ent alati leidub midagi, mille väärtust nähakse rahva käekäigu või hingekosutuse jaoks erilisena. Oma kultuuri pühaduste mäletamine, teadvustamine ja mõtestamine on seejuures küllap üks olulisi jõude, mis tagab kultuuri dünaamilisuse ja kestvuse. Marju Kõivupuu kirjutatud ning Varraku kirjastatud „101 Eesti pühapaika” – raamat, mis tuletab meelde ja aitab meil teadvustada pühadusi meie omal maastikul – on seepärast vägagi tänuväärne väljaanne. Ta on tänuväärne juba ainuüksi oma olemasolu tõttu, isegi kui Kõivupuu ei tegele raamatus süvitsi pühaduse kui nähtuse mõtestamisega. Ta kaardistab paiku, mis on eestlaste jaoks pühad, talletab nende kohta väärtuslikke üksikasju ning mis ehk kõige olulisem: selle väljaandega toob autor üldsuse teadvusse taas tõsiasja, et meil üldse on olemas oma pühadused. Nende ajalugu ulatub mõnelgi puhul üle mitme inim põlve ja aastasaja, nii et nende hoidmine ja kaitsmine on seepärast ennekõike meie ajaloolise mälu ja kultuurilise järjepidevuse küsimus. Kõivupuu raamat on seejuures läbimõeldult struktureeritud ning sisaldab oluliselt rohkem teavet, kui esmapilgul raamatu formaati ja lehekülgede arvu vaadates võiks mõelda: siinkohal tuleb tunnustada raamatu kujundajat ja küljendajat, kes on leidnud lahenduse, mis on ühtaegu nägus ja samas kompaktne. Lisaks jagab autor iga kirjeldatava paiga või rajatise kohta viiteid allikatele, kust on võimalik leida täiendavat teavet. Tulemus on seega küllalt akadeemiline,

samal ajal aga ka tavainimesele mõistetav.

Lisaks pühapaikade kohta teabe talletamisele käsitleb Kõivupuu ka mitmeid asjasse puutuvaid probleeme ja valupunkte: ennekõike seda, kuidas me tänapäeval oma pühapaikadesse suhtume. Moodne aeg on muutnud inimese suhtumist nii oma ajalukku kui ka kõigestesse elavasse, mis teda ümbritseb. Nõnda kõlab raamatust mõnelgi korral läbi mõte, et ühele või teisele pühapaigale võiks olla paremgi, kui nad püsivad saladuses. Küllap on mõni neist sel põhjusel raamatust väljagi jäänud. Samuti teab vast igaüks juhtumeid, kus kunagisi pühapaiku on asunud ohverdama majandushuvidele, mis aga pühaduse seisukohalt tähendab ju oma mälu ja vaimu mahamüümist ajutise kasumi heaks. Samal ajal võib muidugi küsida, kas pühapaik, milles me enam pühadust ei adu, on endiselt püha – ja kuidas tagada põlise kultuuri ehedus ajas, mis on muutunud, milles tollased väärtused ja maailmanägemused on taandunud (või taandumas)? Kõivupuu raamat neile küsimustele ühest vastust ei paku, ent tema usk Eesti pühapaikadesse on ilmne, nagu kinnitab kas või tema märkus Miikse Jaanikivi kohta: „Kivi ja vee tervendav vägi aitab tõhusalt aga ainult ühel juhul: imettegevusse jõusse peab uskuma” (lk 152).

Tuleb kindlasti märkida, et pühapaiga mõistet kasutab Kõivupuu oma raamatus kahes tähenduses: ühed on need paigad, millel juba algupäraselt ja tihedalt inimesele seletamatutel põhjustel on teatud ebatavaline või ülemaaine vägi, sellal kui teised on pühadusse tõusnud inimese selleotstarbelise loomena või tema soovuskumuse läbi. Nõnda leidub siin hiisi ja ohvrikive jm, aga ka kirikuid ja kabeleid, nõnda et väga rangelt kõneldes ei ole kõik raa-

matus käsitletavat kohad looduslikud pühad paigad, vaid osati ka rajatised, millele inimene on ise pühaduse omistanud.

Võib ehk vaielda, kas kaht eri tüüpi pühapaikade võrdsustamine on lõpuni õigustatud: püha paiga pühadus oleks justkui vääramatum kui pühadus, mis on seotud üksnes inimõtte ja -tegevusega. Pealegi on üks üldisem pühaduse mõtestus eestlase kommete ja uskumuste kohta, mis raamatust välja joonistub, just see, et läbi erinevate aegade ja riigikordade on eestlane oma põhiolemuselt olnud ikka looduseusku rahvas. Seda tõsiasja kinnitab seegi, nagu Kõivupuu ka ise mitmel puhul märgib, et ristiusu kirikuid rajati sage li hiitese ja teistesse vanarahva pühapaikadesse ning sedasi on paljud kristlikud kohad tegelikult vaid uuskasutusse võetud eelkristlikud pühapaigad.¹

Sellest olulisem on minu jaoks aga siiski küsimus Kõivupuu kaardistuse kallutatusest. Autor ei tee saladust, et mitmetel kohalikutel ses raamatus on isiklikud põhjused. Ühtpidi on see hea ja originaalne, toob muidu akadeemilisemat laadi kirjutisse vahetu suhtluse mõnu. Teisalt tundub mulle kummaline, et Pärnumaalt leiab siin vaid ühe pühapaiga (ja seegi jääb Läänemaa ja Pärnumaa piirile) ning ka Kesk-Eesti jääb oma pühapaikade arvukuselt

¹ Vt nt – „...võib oletada, et sellegi pühakoja läheduses võis ennemuiste asuda eelkristlik ohverdamiskoht” (lk 78); „Lauritsapäe on suur püha. Peetakse veel praegugi 10. augustil. See on kiriku nimepäev. Laurentsius olnud üks mees, kes siin elanud. Tema ehitand selle kiriku. Ega see tõsi pole, kirik ehitati ikka hiljem, aga eks see nimi talle antud” (lk 97); „Kuremäest kui maarahva iidsest pühakohast annavad tunnistust mägi ise, ohvriallikas ja püha hiietamm, kuid ka keskaegsed kirikute visitatsiooniprotokollid. Näiteks Jõhvi kiriku visitatsioonil 1699. aastal märgitakse, et kihelkonnas on palju hiisi, kusjuures eriti kuulus on *Kurra-Meggi* (Kuremägi), kus iga aasta 15. augustil toimub suur ebajumalateenistus” (lk 122).

Kagu-Eestile ja põhjaranniku aladele märgatavalt alla. Ma kahtlen, et see oleks objektiivne fakt – mis jätab omakorda mulje, et autor ei käsitle oma teost mitte niivõrd ajaloodokumendina, kui võrd pigem lihtsalt raamatuna, pühapaikade ülistusena ehk. Ja eks autoril olegi alati vabadus käsitleda etteantud teemat endale huvitaval või mõtestatud viisil. Samal ajal tundub mulle raamatu „101 Eesti pühapaika” kaal suurem, kui see raamatust endast praegu vastu kajab: on ju kaheldav, et teist sama ulatuslikku ja pretensioonikat (ainuüksi oma nimetuse poolest) teost eesti keeles niipea ilmuks.

Lisaks sellele leidub raamatus sissekandeid ka sellistest paikadest, mille tähtsus näib pigem kultuuriajalooline kui pühaduslik – nõnda on see näiteks Rõuge Maarja kiriku ja Vabadussõja mälestussamba või Karl Ernst von Baeri monumendi jt puhul – ning ehki ka nende kaardistamine on oluline, ei ole see päriselt siinse raamatu ülesanne. Samuti jäävad kaaluka põhjenduse ta paigad, nagu Juminda kabel või Kudjape kalmistu, mille lugu ei erine ilmselt kuigi palju teistest samamoodi sündinud ja sarnase tähendusega paikadest mitmel pool Eestit.

Mõistagi on kõik need küsitavused Kõivupuu raamatu üldise väärtuste kõrval vähetähtsad. Võib-olla olekski õigem vaadelda seda raamatut pigem inspiratsioonijagajana kui ammendava ülevaadena. Usun, et iga eestlane leiab sellest raamatust mõne paiga, mida ta külastanud pole, ent mis ta vaimu kosutaks niisamuti, kui see raamat pakub talle äratundmisrõõmu. Ja mõistagi võib olla paiku, mis inimesele kallid ja erilised, ent mis ühel või teisel põhjusel siin mainimist pole leidnud – see on ennekõike märk meie maa rikkusest, mitte raamatu vaesusest. Ja lõpuks ei tohiks mingil juhul unustada, et paikade pühadusest osa saamine on ennekõike midagi kogemuslikku: mida

iganes me ühe või teise paiga ja tema ajaloo kohta loeme, ei ole sel lõppkokkuvõttes suurt tähtsust selle kõrval, kas me ühes või teises pühapaigas viibides sellest innustume, kas midagi puu-

dutab meid või mitte. Marju Kõivupuu raamat pakub valiku saja ühest võimalusest seda järele proovida.

MATHURA

